

A realitásvesztés (z)űrje

„*Qui vacat otio...*” (RB 48,18)

„Persze, ha jól meggondolom, épp azért is lemondhat az ember egy szerelemről, mert nagyon szép volt, és érintetlenül akarja az emlékét megőrizni, mielőtt a szépség unalomba vagy valami még rosszabba torkollna.”¹ Moravia, az unalom „szakértője” mesterien írja le azt az emberi viszonyainkra jellemző folyamatot, amely során a megtapasztalt teljesség, a valamivel, konkrétan érzésekkel és a dolgok értelmével való telítettség állapota, mely a lángoló szerelem jellemzője, lassan kiüresedik, s a keletkező űrben megjelenik valami egészen más, az unalom, az értelmetlenség tobzódása, vagy maga a gyűlölet.

A korai idők szerzetesei tisztában voltak azzal, hogy ugyanez a veszély, ez a kiettség jellemző az Istennel való kapcsolatunkra is. Tudták, hogy a „kezdeti nekibuzdulást (*fervor novitius*)” (RB 1,3) vagy bibliai kifejezéssel az „első szeretetet” (Jel 2,4) kikezdi az idő és a megszokás. Gondolataink viharai, érzelmeink ingadozásai képesek olyan negatív előjelű ürességet, lelki vákuumot előidézni, ami távol tartja a Lét teljességét, Istent, aminek, akinek keresésére a szerzetes az életét adta, s helyette ez az űr a létezés valóságától eltávolító gondolatokkal, érzésekkel telik meg. A

1 Moravia, Alberto: *A leselkedő*, Budapest, 1988, 198.

szerzetesi élet gyakorlatai, az imádság, olvasás és a munka valódi célja nem más, mint egy olyan keretnek a kialakítása, melyben ez a belső tér folyamatosan megőrizhető a Szentlélek erőterében, az állandó, Istennek való hely készítése, s a negatív üresség távol tartása. Nem véletlen, hogy az apophtegma-gyűjtemény legelejeére éppen a következő történet került:

Amikor egyszer a pusztságban ült a szent Antal abba, csüggedtség és egészen sötét gondolatok kerítették hatalmukba. Akkor így szólt Istenhez: „Uram, üdvözülni szeretnék, gondolataim azonban nem engedik. Mit tegyek szorongatásomban? Hogyan fogok üdvözülni?”

Amikor egy kicsit eltávolodott kunyhójától, Antal megpillantott valakit, aki rá hasonlított: ült és dolgozott, aztán felkelt munkájától és imádkozott, majd ismét leült és kötelet font, csakhamar azonban újból felállt imádkozni. Az a valaki az Úr angyala volt, akit azért küldött, hogy Antalt helyre tegye és biztos útra vezesse. És hallotta, hogy az angyal azt mondta: „Így tegyél és üdvözülni fogsz!” Amikor ezt meghallotta, öröm és bátorság töltötte el. Így tett tehát, és üdvözült.²

A történet csírájában hordozza a benedeki *ora et labora* bölcsességét: azt a meggyőződést, hogy üdvösségünk, Istenhez fűződő kapcsolatunk megőrzése szempontjából kulcsfontosságú az idő (és a tér) olyan elrendezése, hogy az folyamatosan biztosítsa a helyet Isten számára, s ne hiábavaló dolgokkal teljen el és meg. Ez a jó elrendezés, a telő és nem csupán múló idő, az Isten Országát megjelenítő tér a bencés lelkiség egyik legjellemzőbb vonása, a monasztikus közösségek nagy kincse, vonzereje mind a mai napig.

„...ut non vacet” (RB 48,23)

Ha a benedeki regula ösvényén biztos útjelzőket keresünk az ürességgel, unalommal kapcsolatban, akkor a mindennapi testi munkáról szóló, 48. fejezetből kell kiindulnunk. Bár a fejezet címe csak a munkára utal, valójában a teljes szerzetesi időbeosztás, a

2 Antal 1. *Szent Öregek Könyve*, Budapest, 2001.

horarium található a szövegben. Benedek arra a kérdésre ad részletes választ, hogy mi töltse ki a szerzetes idejét akkor, amikor éppen nem az istenszolgálatot, azaz az imádságot végzi. A fejezetben előírt kétféle tevékenység, a testi és a lelki munka egyaránt spirituális dimenzióval bír, az imádságból források, és oda is vezet vissza. A zsoltárokból dicsért, eukharishtiában ünnepelt teremtő és megváltó Isten van jelen a jó lélekkel végzett fizikai munkában, az olvasás pedig, s a vele járó elmélkedés, tanulás, *lectio divina* abban segíti a szerzetest, hogy saját életének, idejének történéseit az üdvtörténet eseményeivel tudja kapcsolatba hozni. Benedek legfőbb gondja tehát az, hogy a szerzetes egész napját kitöltse és betöltse a közénk jövő Isten Országá, végső soron maga Krisztus, a testté lett Ige, akivel a zsoltárokból, a személyes imában, a közösségi élet alkalmain, az apátban, a munkában és az olvasásban találkozik. Az imádság mellett a munka és az olvasás segít megőrizni az élő kapcsolatot a minket megszólító Istennel, a dolgok valóságával, önmagunk valóságával.

Kulcsfontosságú tehát, hogy a szerzetes minek ad helyet, mire szán időt a mindennapokban. Ezt az időben és belső, lelki térben való megnyílást, helyet adást fejezi ki a latin *vacare* ige, amelyet Benedek következetesen használ a Regulában. A Prológusban a megszólított szerzetes úgy jelenik meg, mint akinek ideje, tere van (*dum adhuc vacat* – RB Prol 43), aki az életében teret nyit arra, hogy a megváltás ígérete, az Evangélium jó híre a földi életben beteljesedhessen (*vacat implere*). Erre a megnyílásra, kiüresedésre szólít fel meglepően sokszor a 48. fejezet a szent olvasmányokkal kapcsolatban (*vacare lectioni/lectionibus* – RB 48,4.10.13.14.17.22). Nem véletlen ez a hangsúlyos, ismételt felhívás, hiszen éppen az Igével való találkozás, az üdvösség történetének elmélkedő, naponta történő befogadása őrzi meg a szerzetest a Lélek erőterében, nyitja meg mindennapjait a megváltás örökké zajló művére, a jelenben folytatódó üdvtörténetre.

Veszély akkor támad, ha az időt, a belső teret más kezdi kitölteni: a Teljesség helyett a semmi, az unalom, a negatív jelű üresség. Benedek óvva int attól, hogy a szerzetes csak úgy „üresedjen”, az időt a semmire szánja (*ut non vacet* – RB 48,23). Ebben

a kitett állapotban ugyanis megjelenik a monachus lelkének el-lensége, amely a 48. fejezet Nagy Szent Baziltól idézett felütése szerint a tétlenség. Mind az olvasás (RB 48,18), mind a munka idején (RB 48,24) fennáll a veszély, hogy a tevékenység odaadó végzése helyett felüsse a fejét a szerzetes szívében a semmitte-vés. Az *otium*, mely a klasszikus latin filozófiai hagyományban a szemlélődés jelentésmezőjéhez társuló, pozitív jelentésű tétlenség, Benedeknél veszélyes, kerülendő állapot. Ennek oka nem valamiféle aktivizmusban keresendő, hanem abban a tapasztalatban, hogy a nem Krisztussal betöltött üresség hamar megtelik mással. Aki helyet ad a tétlenségnek („*qui vacat otio*” – RB 48,18), az kiszolgáltatja magát saját sötétségeinek, démonainak; abban megjelenik a dél démona, az akédia.

„...*frater acediosus*” (RB 48,18)

A Regulában csak itt szereplő kifejezés elárulja, hogy valójában mitől is óvja Benedek monostorának szerzeteseit. Az akédia említése olyan ablakot nyit a benedeki életszabály szövegében, melyen keresztül az első századok nagy szerzetesi hagyományának fénye árad. A Cassianust naponta olvasó szerzetesek pontosan tudták, hogy Benedek a lelki olvasmány idején unatkozó monachusban nem csupán a lustaság vagy hanyagság múló veszélyét látja, hanem a szerzetesi életet alapjaiban aláásó kór, az akédia fenyegető árnyát véli felfedezni.

Az akédia, amit magyarul legjobban talán a csüggedtség, csömör, kedvetlenség szavakkal lehet visszaadni, a lélekre támadó rossz gondolatok vagy démonok közül az egyik legveszedelmesebb. A bibliai kifejezéssel „déli démonnak” (vö. Zsolt 90,6) is nevezett lelkiállapotról az első szerzeteseknek mélyreható és alaposan dokumentált tapasztalata volt. Közülük kiemelkedik Johannes Cassianus mestere, Evagriosz Pontikosz, aki műveiben elsőként írta le részletesen és rendszerbe foglalva az akédia jellemzőit.

Az akédia megjelenésének egyik oka a hiány, a be nem teljesedett, kielégítetlen vágyak világa. A frusztrációból azonban nemcsak csüggedés származik, hanem erős, tárgyát kereső in-

dulat is. Ennek megfelelően „az akédia a harag és vágy egyidejű, tartós indulata, amikor is az előbbi a meglevő miatt dühös, az utóbbi pedig a meg nem lévő után vágyakozik”.³ A meghatározásból jól kiolvasható, hogy az akédia valójában a határozott kapcsolat- és realitásvesztés állapota. A szerzetes, aki arra kapott meghívást, hogy gyakorlatai révén a monostor megszentelt idejében és terében szüntelenül Isten jelenlétében éljen, s ebben a jelenlétben örömét, üdvösségét találja, a befogadott ürességnek köszönhetően a jelenlét hiányát, tagadását kezdi megélni, s az ürességet megtöltő egója frusztrált vágyai által teremtett látszatvalóságban kezd létezni. Mindez együtt jár a dolgok értelmének fájdalmas elvesztésével. Az akédia a teljes értelmetlenség állapota: „Miközben a többi démon a felkelő vagy a lenyugvó naphoz hasonlít, mert a léleknek csupán valamelyik részét ragadják meg, a »déli démonnak« az a szokása, hogy az egész lelket hatalmába keríti, és megfojtja az értelmet.”⁴

Ebben az állapotban, amikor kezelhetetlen vágyak és indulatok tombolnak a szerzetesben, miközben istenképmási voltát hordozó értelme fulladozik az önmaga teremtette vákuumban, a természete szerint eredendően Istenre nyitott tér és idő elviselhetetlenné válnak számára. „Amilyen mértékben a kívánság lefelé húzza a szerzetest, ugyanolyan erővel űzi ki cellájából a gyűlölet. És olyanak tűnik, mint az értelmetlen, vágyaitól vonszolt és gyűlölettől hajtott állat.”⁵ Az akédiától kínzott szerzetes „sivatagi kórohoz”⁶ hasonlóan kószál, nem bírja elviselni a cella zártságát, életkörülményeivel állandóan elégedetlen. Az akédia kikezdi az időhöz való viszonyt is, múltása terhesen lassúnak tűnik, a beteljesületlen vágyakkal való együttélés végtelenül hosszúnak mutatkozik. „Eléri, hogy úgy tűnjön: a Nap csak lassan, vagy egyáltalán nem is mozog, mintha a nap 50 órából állna. Azután arra kényszeríti [áldozatát], hogy szakadatlanul az ablakra

3 Evagriosz: *Scholia in Psalmos* 118, 28 ig. (PG 12,1593).

4 Evagriosz: *Praktikos* 36. in Guillaumont, A. – C. Guillaumont (szerk.): *Évagre le Pontique: Traité pratique ou Le moine* II (SC 171), Paris, 1971, 582. Magyarul: *Praktikos*, avagy a szerzetes, ford. Kapitány Gy. *Tamítvány*, 2003/3–4. 17.

5 Evagriosz: *Epistula* 27,6. in Géhin, P. (szerk.): *Nouveaux fragments grecs des Lettres d'Évagre*, *RHT* 24 (1994) 130.

6 Evagriosz: *De octo spiritibus malitiae* 6,10. (PG 79,1159D).

bámuljon, kiugráljon cellájából, megszemlélni a napot, mennyire van még a kilencedik órától, és körülnézzen erre-arra, nem jön-e a testvérek közül valaki... Leírja neki, milyen hosszú ideig tart az élet, és közben felidézi előtte az aszkézis kínjait.”⁷

A realitásvesztésnek további tünetei is jelentkeznek. Az akédiában szenvedő, hiánymotivált szerzetes elégedetlenné válik közösségével, lelkiállapotának okát abban keresi, hogy „kiveszett a szeretet a testvérek közül, és senki sincs, aki megvigasztalná”,⁸ majd előljárója ellen fordul, aki érzése szerint „nem vigasztalja kellőképp a testvéreket, durván bánik velük és kemény hozzájuk, és szorultságukban nem könyörületes velük”.⁹

Az akédia tapasztalata megfosztja a monachust a munkában és a szellemi tevékenységben rejlő örömtől is. Gyűlölni kezdi mesterségét, más munkára vágyik, ami kevesebb fáradtsággal jár, és jobban meg lehet belőle élni.¹⁰ Hasonló nehézségekkel küzd, amikor a Szentírást veszi a kezébe: „Amikor olvas, gyakran ásít, s könnyen elnyomja az álom; dörgöli a szemeit, összedörzsöli a kezét, felemeli a tekintetét a könyvből és bámulja a falat; majd újra belenéz, s olvas egy kicsit, de ide-oda lapozgatva hiába keresi a szövegek végét. Számolni kezdi az oldalakat, megbecsüli az ívek számát, ócsárolja az írásképet és a díszítést, végül becsukja a könyvet, s a feje alá téve bóbiskolni kezd.”¹¹ Az erőfeszítést igénylő tevékenységek helyett „kikapcsolódni” akar,¹² rokonaihoz vágyódik, látogatóba megy, kószál.

Az akédiából fakadó realitásvesztés egy előrehaladott stádiuma, amikor a hiányaival küzdő szerzetes elveszti a kapcsolatot önmagával, saját történetével, döntéseivel, korábbi motivációival is. Gondolatai azt sugallják neki, hogy a szerzetesség nélkül is elnyerhető a lélek tisztasága és az üdvösség,¹³ sőt, arról győzi

7 Evagriosz: *Praktikos* 12. in Guillaumont – Guillaumont (szerk.), i. m. 520–522. Magyarul: *Praktikos, avagy a szerzetes*, i. m. 12.

8 Uo.

9 Evagriosz: *Antirrheticus* VI,2. in Frankenberg, W. (szerk.): *Evagrius Ponticus*, (AKGWG, Phil.-hist. Kl., Neue Folge 13.2), Berlin, 1912, 519.

10 Uo. VI,1.

11 Evagriosz: *De octo spiritibus malitiae* 6,15. (PG 79,1160B). Magyarul: Baán Izsák: *Evagriosz Pontikosz a gondolatokról*, Budapest, 2006, 60.

12 Evagriosz: *Antirrheticus* VI,39. in Frankenberg (szerk.), i. m. 521.

13 Uo. *Antirrheticus* VI, 41.

meg, hogy nem Isten kedvéért hagyta el a világot, és mert szereti a szerzetességet, hanem vagy bűnei, vagy gyengesége miatt, mert nincs abban a helyzetben, hogy férfiasan helytálljon a világ ügyeiben.¹⁴ Az akédia végső stádiuma életveszélyes állapot: a realitásvesztés, s a vele járó Isten-kapcsolat és én-kapcsolat elvesztésének krízishelyzete, mely könnyen a testi-lelki pusztulásba taszíthatja az ürességgel töltekező szerzetest. Az ilyen ember „megbetegedett és ellankadt a hanyagság és a kedvetlenség benne elidőző gondolatai miatt, és keserűségében kimerült, erejét felemészttette nagy levertsége, és e démon erőszakossága miatt közel van a kétségbeeséshez, miközben elveszíti önuralmát és keserves könnyek között nyöszörögve úgy viselkedik, mint egy gyermek, amely számára sehonnan sem jön enyhülés”.¹⁵

*

A benedeki Regula délidőben unatkozó, olvasmányok helyett helynyélő vagy beszélgető szerzetese a korai szerzetesi hagyomány tükrében tehát sokkal többet árul el, mint hirtelen támadt lustaságot, pillanatnyi megfáradást. Benedek jól látja annak veszélyét, ha a szerzetes – egyébként Krisztussal töltekező – életében olyan rés nyílik, olyan úr támad, amit a hiábavalóság, lelkének hiányai, a szétszórtság töltenek be. A jelenlétnek, az odaadásnak ez a hiánya ugyanis egy olyan, egyre növekvő ürességet eredményez, mely apránként akármilyen lángoló istenszeretetet is képes kioltani, unalommal helyettesíteni, s megtölteni a gondolatok és indulatok sokféleségével. Az így bekövetkező realitásvesztés következménye pedig a szerzetesi hagyomány tapasztalata szerint könnyen lehet a hivatás, az értelmes élet, az üdvösség elvesztése is.

Vendégeink, barátaink, látva folyamatban lévő projektjeinket, szerteágazó munkaterületeinket, telített határidőnaplónkat, gyakran állapítják meg, hogy nem unatkozunk. S valóban nehéz lenne unalomra, túl sok szabadidőre panaszkodó szerzetest találni monostorainkban. De ez egyáltalán nem ok a megnyugvás-

14 Uo. *Antirrheticus* VI, 46.

15 Uo. *Antirrheticus* VI, 38.

ra. Az atyák ugyanis tisztában voltak azzal, hogy a felfokozott aktivizmus, a tevékenységek halmozása, a túlpörgetett kommunikáció éppen az akut akédia tünetei, a Benedek által olyannyira ártalmasnak tartott *otium* modernkori megjelenési formái...

Baán Izsák

Néhány szerzőnkőről

ADORJÁNI ZOLTÁN – lelkész, újszövetséges előadótanár, a Kolozsvári Protestáns Teológia dékánja, a *Református Szemle* és *Studia Doctorum Theologiae Protestantis* főszerkesztője. Több mint 50 tanulmánya és 3 forráskiadás sajtó alá rendezése mellett a következő könyvei jelentek meg: *Görög nyelvtan az Újszövetség tanulmányozásához* (Kolozsvár, 1994; II. átdolgozott kiadás: Kolozsvár, 1997); *Őt és újat* (Kolozsvár, 2004); *A terapeuták kontemplatív kegyessége* (Kolozsvár, 2007); *Alexandriai Philón: De vita contemplativa* (Budapest, 2008); *Az újszövetségi görög nyelv. Hangtan, szótan, mondattan és stilisztika* (Kolozsvár, 2010); *Jób testamentuma. Bevezetés – fordítás – jegyzetek* (Budapest, 2011). Tagja a Romániai Református Egyház Zsinata Teológiai és Ökumenikus Bizottságának, a Romániai Bibliikusok Szövetségének, a Szegedi Nemzetközi Bibliikus Konferencia tanácsadó testületének és a Magyar Tudományos Akadémia Külső Köztestületének.

KOLLER ÉVA – klinikus pszichológus, pszichoterapeuta, kiképző gyermekterapeuta. Tanít a Pécsi Tudományegyetem posztgraduális gyermek klinikus pszichológus képzésében. Szupervíziót tart szakmai csoportoknak. Magánrendelésén gyermekekkel, serdülőkkel és családjukkal, valamint felnőttekkel foglalkozik.

PAVLOVITS TAMÁS – filozófiatörténész, filozófus. Tanulmányait a Szegedi Tudományegyetem francia-magyar-filozófia szakán és a Université de Paris IV–Sorbonne-on végezte. Itt szerezte doktori címét is 2003-ban. Eddig két könyve jelent meg Pascalról (*Le rationalisme de Pascal*, Paris, Publications de la Sorbonne, 2007; *Blaise Pascal. A természettudománytól a vallási apológiáig*, Gödöllő, Attraktor, 2010), továbbá Pascal rövid írásait, leveleit és geometriai tanulmányait fordította magyarra, és számos tanulmánykötetet szerkesztett. Jelenleg a Szegedi Tudományegyetem Filozófia Tanszékén tanít filozófiát és etikát.

PETNEKI ARON – történész, művelődéstörténész; irodalmi, történeti valamint zeneszerzés tanulmányait Budapesten és Krakkóban végezte. 1969-től az MTA Történettudományi Intézet könyvtárában, majd az Akadémia *Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása* című kutatási főirány titkáráként dolgozott. 1984-től a pécsi egyetemen tanított, majd 1994-től a több mint egy évtizeden át vezette a Miskolci Egyetem Közép-Európa irodalma és kultúrája tanszékét. 2007-től a Varsói Egyetem professzora, jelenleg nyugdíjas. Az MTA Magyar–Lengyel Történész Vegyesbizottság elnöke.

SZEGEDI NÓRA – az MTA Könyvtár és Információs Központ könyvtárosa, korábban a Miskolci Egyetemen tanított filozófiát. Kutatási területe Kant, illetve a fenomenológia, de a modern teológia is érdekli. Publikációi a *L'Harmattan* Kiadónál, a *Világosságban* és a *Filozófiai Szemlében* jelentek meg.

VERESS DÁVID – az ELTE Filmelmélet és filmtörténet, valamint skandinavisztika szakos hallgatójaként diplomamunkáját a lapunkban közölt tanulmányának témakörében írta. Művészetekkel és zenével, vallástudománnyal és mitológiával foglalkozik. Jelen tanulmány az első publikációja.

VINCZE TERÉZ – egyetemi adjunktus az ELTE BTK Filmtudomány Tanszékén. *Metropolis* filmelméleti és filmtörténeti folyóirat szerkesztője. Filmes tárgyú írásai többek között a *Filmvilág*, a *Filmtett* és a *Metropolis* című folyóiratokban, illetve tanulmánykötetekben jelentek meg. Első önálló kötete *Szerző a tükörben. Szerzőiség és önreflexió a filmművészetben* címmel 2013 júniusában jelent meg a Kijarat Kiadónál a *Metropolis* könyvtár sorozatban.